

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСІБ З РІЗНИМ ЛОКУСОМ КОНТРОЛЮ

Бабчук Олена Григоріївна

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
ORCID ID: 0000-0001-5712-909X

Коренблат Олена Олександрівна

аспірантка кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
ORCID ID: 0009-0004-5433-6674

У даній статті розглядаються особливості комунікативної толерантності в осіб, які різняться за локусом контролю. Ґрунтовний аналіз наукових робіт із проблеми, що вивчається, дозволив розглядати комунікативну толерантність як одну з найважливіших і дуже інформативних рис людини, яка є «збірною», оскільки в ній відбиваються фактори долі й виховання, досвід спілкування, культура, цінності, потреби, інтереси, настанови, характер, темперамент, звички, особливості мислення і, звичайно, емоційний стереотип поведінки. Дослідники зазначають, що толерантність особистості має відмінності в такій області, як локус контролю. Під локусом контролю розуміється якість, що характеризує схильність людини приписувати відповідальність за події, що відбуваються в її житті, та результати власної діяльності зовнішнім силам (екстернальний, або зовнішній локус контролю) або власним здібностям та зусиллям (інтернальний, чи внутрішній локус контролю). Вибірку дослідження склали 54 особи. Психодіагностичний комплекс склали такі методики: «Діагностика комунікативної толерантності» та «Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю» (РСК). Проведений кореляційний аналіз, який дозволяє з'ясувати характер взаємозв'язків між показниками, визначити ступінь близькості феноменів, що вивчаються, дозволив отримати дані, що показали взаємозв'язаність феноменів локусу контролю та комунікативної толерантності. За допомогою методу «асів» були виділені дві групи осіб, а саме: група осіб з інтернальним типом локусу контролю та група осіб з екстернальним типом локусу контролю. Якісний аналіз показав, що рівень комунікативної толерантності в групі досліджуваних з інтернальним типом локусу контролю виявився вищим за рівень комунікативної толерантності в групі досліджуваних з екстернальним типом локусу контролю.

Ключові слова: толерантність, комунікативна толерантність, локус контролю, типи локусу контролю, особистість.

Babchuk O. H., Korenblat O. O. FEATURES OF COMMUNICATIVE TOLERANCE OF PERSONS WITH DIFFERENT LOCUS OF CONTROL

This article examines the features of communicative tolerance in individuals who differ in locus of control. A thorough analysis of scientific works on the problem under study made it possible to consider communicative tolerance as one of the most important and very informative features of a person who is "collective", as it reflects the factors of fate and upbringing, experience of communication, culture, values, needs, interests, instructions, character, temperament, habits, peculiarities of thinking and, of course, an emotional stereotype of behavior. The researchers note that the tolerance of the individual has differences in such an area as the locus of control. Locus of control is a quality that characterizes a person's tendency to attribute responsibility for events that occur in his life and the results of his own activities to external forces (external or external locus of control) or to his own abilities and efforts (internal or internal locus of control). The research sample consisted of 54 people. The psychodiagnostic complex consists of the following methods: "Diagnostics of communicative tolerance" and "Methodology of research on the level of subjective control" (RSK). The conducted correlation analysis, which allows to find out the nature of relationships between indicators, to determine the degree of proximity of the studied phenomena, made it possible to obtain data that showed the interconnectedness of the phenomena of locus of control and communicative tolerance. Using the "aces" method, two groups of people were distinguished, namely: a group of people with an internal type of locus of control and a group of people with an external type of locus of control. Qualitative analysis showed that the level of communicative tolerance in the group of subjects with an internal type of locus of control was higher than the level of communicative tolerance in the group of subjects with an external type of locus of control.

Key words: tolerance, communicative tolerance, locus of control, types of locus of control, personality.

Вступ. Актуальність теми дослідження визначається тим, що при глобалізації, пов'язаної з ускладненням взаємодій між людьми, толерантність стає не просто етичною вимогою, а соціально-психологічною необхідністю, що забезпечує виживання людства. Якість будь-якого суспільства залежить від здатності людей співіснувати один з одним, від того, чи сприймають вони одне одного, чи поважають і підтримують, чи навчаються один від одного, чи об'єднують свої зусилля в ім'я загального добра, для постійного поліпшення свого матеріального й духовного життя. В умовах соціальної розмаїтості дуже важливо встановити культуру миру, що неможливо без дієвого виховання, заснованого на принципах толерантності. Саме комунікативна толерантність має вирішальне значення для дотримання миру та злагоди у цивілізованому суспільстві.

Результати численних досліджень (О.Г. Асмолов, О.Г. Бабчук, С.К. Бондирева, Б.С. Гершунський, М.Т. Громкова, П.Ф. Комогоров, А.Н. Лутошкін, Л.І. Маленкова, А.В. Мудрик, О.В. Скрябіна та ін.) показали, що саме толерантність є головною умовою ефективної взаємодії між людьми. Комунікативна толерантність вивчається в контексті проблеми професійної взаємодії та взаємостосунків у малих групах (В.В. Бойко, Ю.Я. Карпюк, О.Ю. Клепцова, Л.В. Ключек, Я.Л. Коломінський, К.М. Маковецька та ін.).

У сучасних дослідженнях комунікативна толерантність розглядається як:

- стійка характеристика особистості, завдяки якій здійснюється особливий тип взаємодії індивіда з іншими людьми, заснований на наявності у свідомості суб'єкта успішного, особистісно значущого зразка терпимості (безконфліктної) комунікативної поведінки [1];

- один із показників, що впливає на розвиток комунікативних умінь студентів психологічного факультету. Виділення даного фактора обумовлено, по-перше, специфікою комунікативної толерантності як особливого особистісного стану, по-друге, психологічними особливостями студентів [2];

- важлива характеристика індивіда, бо ґрунтується на таких індивідуальних особливостях партнерів, як ціннісні орієнтації, звички, потреби, етичні норми, емоційний фон. Її прояви в спілкуванні зумовлені тим, що індивід не відчуває негативних емоцій через наявність будь-яких відмінностей між собою та іншими людьми, можливо, і не помічає їх [5].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що комунікативна толерантність, як інтегральна характеристика особистості, пов'язана з іншими властивостями особистості. Так, внутрішній локус контролю, уміння брати на себе відповідальність розглядаються як одна з особистісних детермінант толерантності поряд зі здатністю до емпатії, стійкістю до невизначеності, гнучкістю мислення, альтруїзмом, комунікативними якостями, відчуттям безпеки та захищеності, здатністю до довіри тощо.

Під локусом контролю розуміється якість, що характеризує схильність людини приписувати відповідальність за події, що відбуваються в її житті, та результати власної діяльності зовнішнім силам (екстернальний, або зовнішній локус контролю) або власним здібностям та зусиллям (інтернальний, чи внутрішній локус контролю) [6].

На думку багатьох авторів (Н.Р. Бітянова, О.І. Ореховський, А.О. Реан, К. Муздибаєв, О.А. Конопкін та ін.) локус контролю – це те, що в першу чергу відрізняє соціально зрілу особистість від соціально незрілої. Зокрема, встановлено, що інтернали більш упевнені в собі, більш спокійні й доброзичливі, толерантні, більш популярні. Екстерналі ж відрізняють підвищена тривожність, стурбованість, менша терпимість до інших людей і підвищена агресивність, конформність, менша популярність (Е.Ф. Бажин, Е.А. Голинкіна, А.М. Еткінд та ін.).

Проблема толерантності у зв'язку з локусом контролю все більше привертає до себе увагу вчених. Багатьма дослідниками перевірялося припущення про те, що толерантність особистості має відмінності в такій області, як локус контролю. Так, у своєму дослідженні А.М. Горянська розглядає психологічні особливості розвитку суб'єктних характеристик толерантності майбутніх учителів. Авторка зазначає, що типовим для студентів усіх курсів є зв'язок суб'єктивних характеристик із локусом контролю, який фактично утворює розгалужену систему зв'язків з усіма іншими суб'єктивними характеристиками [3]. При вивченні фрустраційної толерантності особистості підлітка дослідницею В.В. Предко визначено, що високий рівень фрустраційної толерантності пов'язаний із високою самооцінкою, нервово-психічною стійкістю, низькою особистісною та ситуативною тривожністю, проявом оптимізму, а також з інтернальністю локусу контролю [4].

Однак питання про те, як саме специфіка локусу контролю реалізується в індивідуальних проявах комунікативної толерантності, залишається в розряді актуальних та недостатньо вивчених.

Матеріали та методи. У даному дослідженні брали участь 54 особи – студенти факультету дошкільної педагогіки та психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Психодіагностичний комплекс склали традиційні, стандартизовані психодіагностичні методики: «Діагностика комунікативної толерантності» (В. В. Бойко) та «Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю» (РСК) Дж. Роттера.

Результати. Метою кореляційного аналізу отриманих даних було з'ясування того, яким чином співвідносяться показники локусу контролю та комунікативної толерантності особистості.

Аналіз отриманих даних дозволяє з'ясувати характер взаємозв'язків між показниками, визначити ступінь близькості феноменів, що вивчаються. Отримані результати були оброблені методом рангової кореляції Спірмена. У результаті кореляційного аналізу було виявлено, що такі показники комунікативної толерантності, як «Використання себе як еталона при оцінці інших людей», «Прагнення перевищувати партнерів» та «Невміння пробачати іншим помилки», не мають значимих кореляційних зв'язків із показниками РСК. Значимі кореляційні зв'язки наведені в таблиці 1.

Аналіз даних, представлених у табл. 1, свідчить про те, що показник Із (загальна інтернальність) виявив ряд значимих від'ємних зв'язків із показниками комунікативної толерантності: КО (категоричність або консерватизм в оцінках інших людей), НПП (невміння приховувати почуття) та ЗКТ (загальний показник комунікативної толерантності) – на рівні 1 %; із показником НПП (невміння пристосовуватися до характеру, звичок та бажань інших) – на рівні 5 %.

Таблиця 1

Значимі коефіцієнти кореляції між показниками комунікативної толерантності та рівня суб'єктивного контролю

Показники		Показники рівня суб'єктивного контролю						
		Із	Ід	Ін	Іс	Ів	Ім	Ізд
Показники комунікативної толерантності	НІ	–	–	–307*	–	–	–336**	–
	КО	–368**	–	–	–270*	–	–	–
	НПП	–410**	–238*	–	–	–	–238*	–
	ППС	–	–	–	–	–	269*	–
	НД	–	–	–	–	–	–	–229*
	НПІ	–240*	–	–269*	–	314*	–	–
	ЗКТ	–375**	–	–	–	–	–	–

Примітка: 1) умовні позначення показників комунікативної толерантності: НІ (неприйняття або нерозуміння іншої людини), ВСЕ (використання себе як еталона), КО (категоричність або консерватизм в оцінках інших людей), НПП (невміння приховувати почуття), ППС (прагнення підіграти партнера під себе), НД (нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту), НПІ (невміння пристосовуватися до характеру інших), ЗКТ (загальний показник комунікативної толерантності); 2) умовні позначення показників рівня суб'єктивного контролю: Із (загальна інтернальність), Ід (інтернальність в області досягнень), Ін (інтернальність в області невдач), Іс (інтернальність в області сімейних відносин), Ів (інтернальність у виробничих відносинах), Ім (інтернальність в області міжособистісних відносин), Ізд (інтернальність в області здоров'я і хвороб).

Показник Ід (інтернальність в області досягнень) виявив від'ємний зв'язок із показником комунікативної толерантності НПП (невміння приховувати почуття) на рівні 5 %.

Показник Ін (інтернальність в області невдач) виявив від'ємний зв'язок із показниками комунікативної толерантності: НІ (неприйняття або нерозуміння іншої людини) та НПП (невміння пристосовуватися до характеру інших) на рівні 5 %.

Показник Іс (інтернальність в області сімейних відносин) виявив від'ємний зв'язок із показником комунікативної толерантності КО (категоричність або консерватизм в оцінках інших людей) на рівні 5 %.

Показник Ів (інтернальність у виробничих відносинах) виявив додатний зв'язок із показником комунікативної толерантності НПІ (невміння пристосовуватися до характеру інших) на рівні 5 %.

Показник Ім (інтернальність в області міжособистісних відносин) виявив додатний зв'язок із показником комунікативної толерантності ППС (прагнення підіграти партнера під себе) на рівні 5 %. Також виявлені від'ємні зв'язки Ім із показниками комунікативної толерантності НІ (неприйняття або нерозуміння іншої людини) на рівні 1 % та з НПП (невміння приховувати почуття) на рівні 5 %.

Показник Ізд (інтернальність в області здоров'я і хвороб) на рівні 5 % виявив від'ємний зв'язок із показником комунікативної толерантності НД (нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту).

Оскільки в «Методиці діагностики комунікативної толерантності» В.В. Бойко високі бали означають інтолерантні характеристики та установки особистості у сфері спілкування, отриманий від'ємний зв'язок між показниками КТ та РСК свідчить про те, що високі показники інтернальності пов'язані з комунікативною толерантністю.

Інтернали виявляються більш толерантними в комунікації в різних областях життєдіяльності. Інтернальність в області досягнень та міжособистісних стосунках супроводжується схильністю до прояву інтересу, позитивного ставлення до іншої людини, здатністю бачити й розуміти іншого на шляху до власних досягнень. Приймаючи відповідальність за події сімейного життя, інтернал може дозволити близьким бути самими собою. Цьому сприятиме зовнішня демонстрація позитивного ставлення до інших людей, прояв поблажливості та стриманості.

Таким чином, отримані дані показали взаємопов'язаність феноменів локусу контролю та комунікативної толерантності. Кожний із них має свої специфічні характеристики й відповідно реалізує свої функції, проте,

виходячи з характеру отриманих кореляційних зв'язків, можна вважати, що таке функціонування відбувається в наближеному феноменологічному просторі, де ці властивості взаємно підсилюють одна одну.

Отримані за кореляційним аналізом дані вказують на співставленість показників толерантності та локусу контролю, що дає можливість розглянути специфіку толерантності в осіб з інтернальним та екстернальним локусом контролю. Таке завдання ми вирішуємо за допомогою використання методів якісного аналізу.

Згідно з метою даного дослідження постає необхідність розкриття особливостей комунікативної толерантності осіб, які характеризуються різним рівнем локусу контролю. За результатами «Методики дослідження рівня суб'єктивного контролю» (РСК) Дж. Роттера досліджувані особи групувалися відповідно до типу локусу контролю, а саме за допомогою методу «асів» із загальної вибірки осіб ($n = 54$) були відібрані група осіб з інтернальним типом локусу контролю ($n = 4$) та група осіб з екстернальним типом локусу контролю ($n = 9$).

На рис. 1 представлено профілі показників комунікативної толерантності в осіб з інтернальним та екстернальним локусом контролю. Значення, відмічені на даному графіку, є середнім арифметичним значень конкретного показника комунікативної толерантності, одержаних представниками груп досліджуваних з інтернальним та екстернальним локусом контролю.

Вісь Х представляє собою показники комунікативної толерантності за методикою В.В. Бойко. На осі Y розташовані значення показників комунікативної толерантності, виражені в балах.

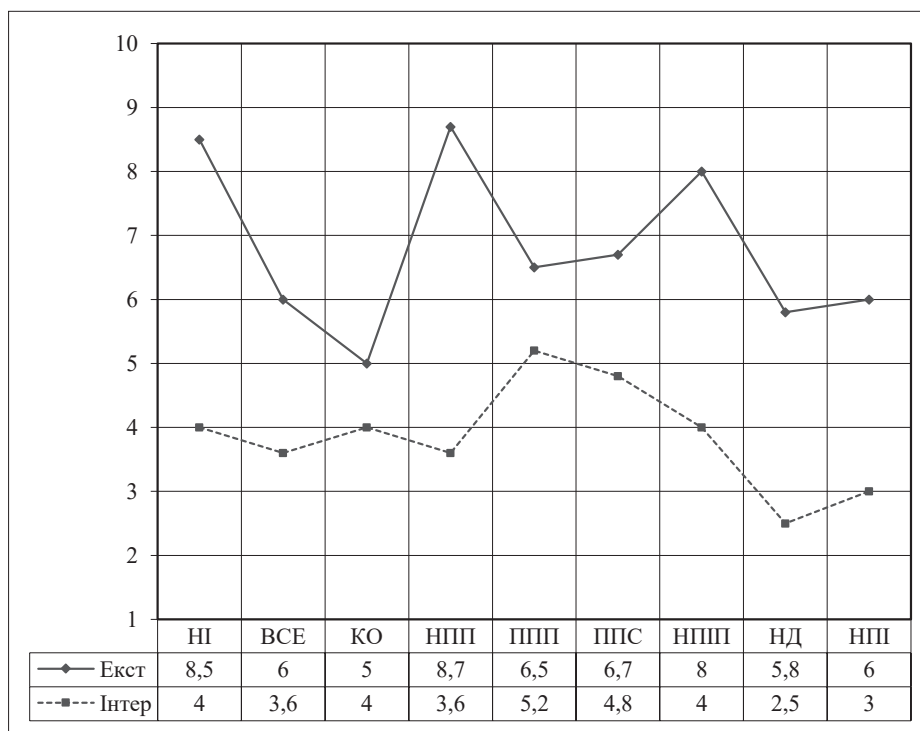

Рис. 1. Профілі показників комунікативної толерантності, груп досліджуваних з інтернальним та екстернальним локусами контролю

Примітка: НІ – неприйняття, незрозуміння іншої людини; ВСЕ – використання себе як еталона при оцінці інших людей; КО – категоричність, консерватизм в оцінках інших людей; НПП – неприховування ставлення до партнера спілкування; ППП – прагнення перевиховати партнерів; ППС – прагнення підіграти партнера під себе; НППІ – невинність пробачати іншим помилки; НД – нетерпимість до дискомфорту, створеного іншими; НПІ – невинність пристосовуватися до особистості інших

Стосовно розбіжностей у профілях на рис. 1 можна сказати, що візуально відмічається різниця за такими показниками: «Неприйняття або незрозуміння індивідуальності іншої людини» (НІ), «Невинність приховувати або згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів» (НПП), «Невинність пробачати іншим помилки, незручність, неприємності, що завдані вам ненавмисно» (НППІ), «Невинність пристосовуватися до характеру, звичок та бажань інших» (НПІ).

Профіль комунікативної толерантності осіб з інтернальним типом локусу контролю вирізняється такими слабо вираженими показниками: «Невинність приховувати або згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів» (НПП), «Нетерпимість до фізичного або психічного дискомфорту, що створюється іншими людьми» (НД), «Невинність пристосовуватися до характеру, звичок та бажань інших» (НПІ).

У профілі комунікативної толерантності осіб з екстернальним типом локусу контролю найвища міра нетерпимості спостерігалася за такими показниками: «Неприйняття або нерозуміння індивідуальності іншої людини» (НІ), «Невміння приховувати або згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів» (НПП), «Невміння пробачати іншим помилки, незручність, неприємності, що завдані вам ненавмисно» (НППП).

Отже, візуальний аналіз рисунка дозволяє відмітити, що профілі є досить однорідними, але не перетинаються та розташовані один над другим, що свідчить про різний рівень у виділених групах.

Висновки. Проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей комунікативної толерантності осіб із різним локусом контролю. Кількісний (кореляційний аналіз) дозволив встановити взаємозв'язки між показниками комунікативної толерантності та показниками суб'єктивного контролю. Якісний аналіз показав, що рівень комунікативної толерантності в групі досліджуваних з інтернальним типом локусу контролю виявився вищим за рівень комунікативної толерантності в групі досліджуваних з екстернальним типом локусу контролю.

Література:

1. Бабчук О.Г. Психологічні особливості майбутніх фахівців з різним рівнем комунікативної толерантності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. Вип. 3. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 5–10.
2. Генералова О.О. Комунікативна толерантність як показник розвитку комунікативних вмінь студентів. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Додаток 1 до вип. 29. Т. 3. Київ : Гнозис, 2013. С. 154–156.
3. Горянська А.М. Психологічні особливості розвитку суб'єктних характеристик толерантності майбутніх вчителів. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія»*. 2015. Вип. 58. С. 11–16.
4. Предко В.В. Психологічне значення життєстійкості у формуванні фрустраційної толерантності особистості підлітка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2022. Вип. 3. С. 15–19.
5. Тараненко А.В. Психологічний аналіз поняття комунікативної толерантності. Синергетичний підхід до проєктування життєвого простору особистості : зб. наук. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Полтава, 27–28 квітня 2021 р.). Полтава, 2021. С. 269–272.
6. Rotter J.B. Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1975. Vol. 43. P. 56–67.

References:

1. Babchuk, O.H. (2021). Psykholohichni osoblyvosti maibutnikh fakhivtsiv z riznym rivnem komunikatyvnoi tolerantnosti [Psychological features of future specialists with different levels of communicative tolerance]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 3, 5–10 [in Ukrainian].
2. Heneralova, O.O. (2013). Komunikatyvna tolerantnist yak pokaznyk rozvytku komunikatyvnykh vmin studentiv [Communicative tolerance as an indicator of the development of students' communicative skills]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovoroda" – Humanitarian Bulletin of the Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda*. Dodatok 1 do № 29, 3, 156–154 [in Ukrainian].
3. Horianska, A.M. (2015). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku subiektnykh kharakterystyk tolerantnosti maibutnikh vchyteliv [Psychological features of the development of subjective characteristics of tolerance of future teachers]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Kharkiv National University*, 58, 11–16 [in Ukrainian].
4. Predko, V.V. (2022). Psykholohichne znachennia zhyttiistiikosti u formuvanni frustratsiinoi tolerantnosti osobystosti pidlitka [The psychological significance of vitality in the formation of frustration tolerance of a teenager's personality]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 3, 15–19 [in Ukrainian].
5. Taranenko, A.V. (2021). Psykholohichniy analiz poniattia komunikatyvnoi tolerantnosti [Psychological analysis of the concept of communicative tolerance]. *Synerhetychnyi pidkhid do proiektuvannia zhyttievoho prostoru osobystosti: zbirnyk naukovykh materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii – A synergistic approach to designing the living space of an individual: collection of scientific materials of the International Scientific and Practical Online Conference*. Poltava, 269–272 [in Ukrainian].
6. Rotter, J.B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43, 56–67.